

A NEMZETI SZÍNHÁZ PROBLÉMÁI

EBBEN AZ ÉVADBAN a közönség több szenzációt kapott a Nemzeti Színház kulisszái mögül, mint a színpadától. Színház ritkán ment a belső torzalkodás alattomos betegségétől, de a nyílt perpatvarok már komoly és aggodalmas tünetek. Belül lazítják a munkafegyelmet és csökkentik az erőkoncentrációt, kifelé pedig azt ingatják meg a közönségben, ami a legfontosabb, a bizalmat és — az illúziót. A színpalak közül és az irodákból kihangzó házi heccек zaját az idén a sajtó nagy harci lármája kísérte. Hogy a kettőnek volt-e összefüggése, volt-e kívülről és belülről valami központi vonalvezetése, állottak-e külső tényezők a belső meghasonlások mögött, ne kutassuk most. Ezek a színház fegyelmi rendjére és felügyeleti hatóságára tartoznak s majd elintéződnek valahogy, alkalmasint úgy, ahogy már a színházi afférok elsimulni szoktak — a sohasem teljes elintéзések ismert módszerei szerint.

De egy bizonyos, nem lehet nem látni, hogy vannak bajok a Nemzeti Színház körül s hogy jó lesz idejében elvégezni azokat a gyógymódotkat, sőt, ha kell, azokat a műtéteket, amelyek egy ilyen állami műintézetnél húsz-huszonöt évenként szinte elkerülhetetlenek.

Válságban van-e a Nemzeti Színház? Igen, de elsősorban nem affélében, amit egyre emlegetnek, nem saját külön, magateremtette válságában, hanem abban, amelyben a színpad egész világszerte szenved s amelyet nálunk a súlyos gazdasági viszonyok és a teljes pénztelenség tetéz. A Nemzeti Színház egyik nagytekintélyű igazgatója mondotta, amikor élete alkonyán az ország egész színházi világa és irodalmi élete ünnepelte s a sajtó áradozó szavakkal emlékezett meg színházvezetésének elmúlt idejéről: „Ha csak fele annyi megértést találtam volna azokon a helyeken, ahonnan most csöstül dűl rám az elismerés, valóban véghez vihettem volna azt a teljes sikert, amit most az utódom melléneк szegeznek nem az én dicsőségemre, hanem az ő kisebbitésére.“

Nem lehet tagadni, hogy az állam drámai színháza súlyos nehézségekkel küzd. És be kell vallani, hogy ezek a nehézségek között kisebbek az anyagiak, mint a művésziék. Nagyon könnyű az „én majd megmutatnám!...“ kiáltással jelszavakat dobálni a levegőbe leépítésekről, reformokról, felfrissítésekről és egyéb untig hallott csodaszerekről. Ám sokkal nehezebb az effajta követelményeket átvinni a valóságos életbe.

Nincs könnyebb a szónál, mert azt fekvé is ki lehet mondani! — hallottam egyszer egy öreg paraszttól.

Hogy a Nemzeti Színház művészi és anyagi gondjainak milyen nehéz a megoldása, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy két év alatt immár a harmadik igazgató áll az élén s mind a három olyan valaki, akiről csak megbecsüléssel és tisztelettel lehet beszélni. A Hevesi-rezsim nagy kezdeti sikere és kétségbevonhatatlan komoly művészi eredménye után elsőnek őrlődött fel a színházi válságnak abban a vihardagályában, amely azóta előtötte egész Európa minden színházát, de amelynek eléggé fel nem ismert jelenségét itt nálunk igazgatóváltozással próbálták megoldani. Utána Márkus László becsületes és bátor vállalkozással próbálkozott a hálátlan feladatra, de visszavonult, mert terveit nem osztották olyan mértékben és nem bocsátottak annyi anyagi lehetőséget számára, amennyit kívánt. Ekkor jött Voinovich Géza puritán egyéniségevel, rendkívüli műveltségével, a régi korból átmentett lelkesedésével. Mint komolyan vett drámaíró, legalább annyi színházismerettel foglalta el a helyét, mint amennyivel egy mostani magasrangú íróamatőr lekicsinylője át merte venni egykor az állami színházak legfőbb vezetését.

Voinovich Géza nem tagadta a színház válságát, de joggal számított arra, hogy amint közvetlen elődjének egy esztendő próbafutást engedett a kritika, ő is megkapja ezt a kíméleti időt, amely eddig még a Nemzeti Színház minden igazgatójának kijárt. Az valóban nem újság, hogy a Nemzeti Színházat támadják. Támadták Szigligetit, akit az egykorú élclapok olyan székben ülve ábrázoltak, ahol a szegek helyén élesre fent tollak meredeztek. Támadták Paulay Edét, a Nemzeti Színház minden időkre legnagyobb direktorát, akit köztudomásúan legerősebben éppen azért bántottak, hogy a színház fél évszázadra szólóan legnagyobb sikerét, Madách nagy művét színrehozta. Támadták Tóth Imrét, többek között azért, mert a színház minden este tele volt, vagy azért, mert végre előadta azt, amit a kritika húsz éven át követelt a színháztól és támadták Hevesi Sándort, mert új írókat mert hozni megszokott drámagyárosok helyett, majd később azért, hogy nem hoz újabb írókat.

De az példa nélkül való, hogy egy igazgató ellen már az első félév letelte előtt ilyen fenekedő harci zajjal vonuljanak fel, mérges hadirendjüket éppen akkor állítván ki a síkra, amikor az Ember tragédiájával a színház végre megtalálta a közönséget, amely egyébként — nemcsak a Nemzeti Színháztól tartja távol magát.

Mikor a Nemzeti Színházat olyankor érte kritika, mint amikor például Szigligeti idején Rákosi Jenő Népszínháza Blahánéval, vagy a küencvenes évek végén Keglevich István és Ditrői Mór Vígszínháza egy egészen új, friss és rendkívüli együttessel, vagy a kilencszázas évek kezdetén Beöthy László Magyar Színháza a fiatal és ismeretlen felfedezett tehetségek rohamával magához ragadta előle a közönség érdeklődését és a siker népszerűségét, akkor a színház meggondolt szándékú vezetőinek is el kellett ismerniök: a színház alul marad, ha nem próbál meg felfrissülni, újult erővel talpra szökkenni.

De hát hol voltak és hol vannak ebben az évadban a többi színházak nagy művészi sikerei, vagy akár csak kedvezőbb anyagi eredményei? Hiszen azt csak nem lehet a Nemzeti Színház terhére írni, hogy a magánszínházak egyetlen nagy kasszasikerét, a háromfelvonásos

bohózatra nyújtott kabarétréfát, amelynek igazi fűszere a kulcs-színjátás nagyon mulatságos, de végre is nagyon olcsó vicce volt, nem a Nemzeti Színház deszkáin tálalták fel a közönségnek? Vagy talán Bús Fekete gyorsan elmúlt darabját kellett volna színrehoznia Voinovichnak? Hát hol voltak az idén a többi színházakban azok az írók és darabok, amelyeket — az egyetlen „Orvos“-t kivéve — a Nemzeti Színház követelhetett volna magának? De hol voltak azok a művészi revelációk, amelyeket a magánszínházak hoztak volna? Hol voltak a magánszínházakban az idén olyan nagyszabású színészi sikerek, rendezői meglepetések, újítások és felfedezések, amelyeket szemrehányáskép fel lehetne hozni — a Nemzeti ellen?

Ha pedig azt a súlyos színművet, amely nagyon komoly mondani-valókkal, de nagyon merész formában lépett a közönség elé, amelyet írja nem is mert benyújtani a Nemzeti Színházhoz, történetesen mégis előadták volna az ország első színpadán, nem azok lettek volna-e az elsők, akik halált kiáltanak Voinovich fejére, hiszen ugyanennek az írónak sokkal kevésbé veszélyes darabjáért, a Fehér szarvasért Hevesi fejét követelték!

A DRAMAIRODALOM VILÁGVÁLSÁGA éppúgy érződik a magánszínházakon, mint az államin. A régi világban minden évben megírta Henry Bataille, vagy régebben a jó öreg Sardou a Nemzeti számára, Henry Bernstein a Vígszínház számára azt a bizonyos nagy külföldi sikert, amely az irodalom határán is járt és amely harminc-egyven táblás házat jelentett az évad számára.

Idén a külföld felől alig jött olyan valami, ami különösebb érték volna, sőt olyan is ritkán, ami legalább érdekelné Budapestet. Korábban ilyen mulasztást inkább szemére lehetne vetni a Nemzetinek.

Maradnak tehát a klasszikusok. Igen. Csakhogy valljuk be őszintén: klasszikust a mai közönségnek csak akkor lehet siker reményével bemutatni, ha az külsőségeiben és az együttes belső feszítőerejével valami rendkívülit produkál.

„Shakespearet jól kell adni, vagy sehogy, de adni kell“ — mondta az öreg Podmaniczky intendáns — s körülbelül rá is hibázott arra az igazságra, hogy a Nemzeti Színház sohasem mondott le nagy feladatról, a klasszikus drámairodalom műveléséről. Ennek azonban minden korban meg kellett találni azt a módját, amivel a klasszikus előadás a darabnak is, a színháznak is hasznot hoz. Ez ma talán a legnehezebb feladat. Most pénz nincs. Az együttesben pedig tagadhatatlanul vannak hibák, hiányok, főképp kiöregedések. De tessék körülnézni. A magánszínházakban kik azok a színészek és színésznők, akik klasszikus szerepek játszása szempontjából komolyan szóba jöhetnek? Mindenesetre meg kellene próbálnia a Nemzeti Színháznak, hogy divatos és sikeres színésznőket és színészeket meghívjon vendégül s megkínáljon egy-egy klasszikus feladattal. Az eredmény mindenesetre üdvös lenne. Vagy kiderülne, hogy megtalálták azt, akit keresnek, vagy kiderülne, hogy az illetőnek sincs mit keresni a Nemzeti színpadán.

Minden színész a maga együtteséből nő ki s az egyik színház talajából átültetett művészt éppolyan könnyen eléri a sorvadás vagy

a kiszáradás, mint a fenyőcsemetét. Láttunk már nagy és korszakos színészeket, akiket a legnagyobbnak tartottunk, csúfosan megbukni a Nemzeti Színházban olyan klasszikus szerepben, amelyet a Nemzeti valamelyik nagysága tett felejthetetlenné. Mint ahogy láttunk rendkívüli színész-egyéniségeket csúfos kudarc után visszakullogni a Nemzeti Színházhoz, mert másutt nem tudták úgy megtalálni önmagukat, mint azokon a deszkákon, ahol kifejlődtek.

A régi magyar drámairodalom értékeinek fenntartása is jogos követelés azzal az áldozattal szemben, amit az állam az adózók filléreiből fenntartására fordít. De teljesen hamis az álkegyeletnek az a követelődzése, hogy olyan régi magyar darabokat adjanak elő, amelyek már egykori sikerük után öt év múlva sem kellettek senkinek. És egészen hibásak az effajta kívánságok, hogy a Nemzeti Színház állandóan születési évfordulókhöz kösse a régi magyar drámairodalom műveinek felújítását, vagy hogy mindenáron erőszakoljon olyan színpadi műveket, amelyek valamikor nagy sikert arattak, de visszavonhatatlanul elmúlt felettük az idő.

Egyes drámai irodalomtörténeti nagy alkotásokat néha a színházvezetőknek tudatosan kell egy-két évre kikapcsolni a műsorból, hogy azután valami új beállítással annál nagyobb erővel tudja megint kibombantani a sikert. Ezt igazolta az Ember tragédiájának sorsa, de sok más darabé is. Sajnos, vannak a magyar drámairodalomnak nagy büszkeségei, amelyeket a közönség érthetetlen közömbösséggel fogadott. A nagy magyar dráma, a Bánk bán például soha nem volt kasszadarab. Színészek és rendezők nagy ambícióval hozták újra meg újra a közönség elé, a kritika mindig más és más nagy tulajdonságát fedezte fel és a harmadik előadáson — nem volt közönsége. De Bánk bánt mégis kell játszani a Nemzeti Színháznak ama kevesek számára, akik látni akarják.

A Nemzeti Színház már régen megtalálta a ciklusok és más sorozatos előadásoknak azt a szerencsés formáját, amellyel a régi színpadi irodalom nagy értékeit időnként felvonultathatták a mai közönség előtt.

De a magyar dráma terén a Nemzeti Színháznak nem ez a főfeladata, hanem az, hogy a magasabbrendű, mai magyar dráma számára színpadot és érvényesülést adjon ott és akkor, amikor ezek a magánszínpadról annak üzleti politikája miatt nem juthatnak szóhoz. Ez nem jelentheti viszont azt, hogy minden sikerre kilátástalan darabot mindenáron előadjanak, mert ennek a gyászos következményeit már néhányszor megsínylette a színház.

A Nemzeti Színháznak sokat vetették szemére a házi szerzőit. Nos, ezeket a szerzőket a magánszínházak is boldogan vállalták és vállalnák mindig. A Nemzed pedig sorozatos és maradandó sikereket köszönhet nekik. De hiszen ez nem jelentette sohasem azt, hogy nem jöhet valaki más, aki jót hoz.

A Nemzeti Színházba minden írónak utat kell találni, aki olyan darabot ír, amely a Nemzeti Színházba való. Hivatalosan kinevezett költőket az állami színház sem tud népszerűsíteni. Az igazgatóságban legyen meg az erő, amellyel a dilettáló írókat távol tartja a

színházról. Avantgardista színházat várni a Nemzeti Színházról dőreség lenne. Ez nem volt sohasem és nem is lesz soha a Nemzeti Színház feladata.

Hibás gondolat az is, hogy a Nemzeti Színházról egyetlen egységes, új, akár régimódi stílust követelnek, mert a Nemzeti Színház rendeltetésénél fogva, sokoldalúságánál fogva csak művészi felfogásban, elgondolásaiban lehet egységes. Stílusa pedig nem a színháznak, hanem a daraboknak van. Ha egy színház a maga generálszószával önt le minden darabot, abból nem sok haszna lesz a színpadművészetnek. A közönség bizonyos idő múlva feltétlenül meg fogja únni és visszautasítja.

A Nemzeti Színházban valami nagy szintézisnek kell megnyilatkoznia, amely saját régi szellemének mélységeiből és az új nagy világáramlatok magasságaiból kell hogy összefogja és kiteremtse azt a produkciót, amely felcsigázza és kielégíti a közönségnek az érdeklődését, de elvégzi ennek a közönségnek a magasabbrendű művészethez való eljuttatását is.

MI A NEMZETI SZÍNHÁZ HAGYOMÁNYA? Azon az állandó átadáson kívül, amely talán sehol sincs annyira összeforrvá az étellel, mint a színháznál, amely nem a darabok megmerevedett előadásában, hanem valami láthatatlan lelkeségben nyilatkozik meg, van egy vonal, amely a színház nagy és sikeres korszakaiban mindig csúcsra emelkedik és ez a korszerűség.

Egy kiváló magyar színházi szakember egyszer végigkutatta a Comédie Française egész könyvtárát, hogy megkeresse a Molière-előadások százados hagyományait. Kiderült, hogy nincsen semmiféle rendezői példány, feljegyzés, emlékirat vagy bármiféle írással megkötött utasítás, hogyan kell Molière-t játszani. Mert a molière-i hagyomány a Théâtre Française színpadán a szó szoros értelmében tradíció, színészi átadáson múlik. A franciák nemzeti színháza folytonosan játssza Molière-t s a bekerülő új szereplő a többi színésztől átveszi a darab előadásának külső formáját, aprólékosságait éppúgy, mint az egészben való felfogást, ahhoz teszi hozzá a maga friss tehetőségének megnyilatkozását. Így az előadás valami állandó mozgásban van Molière óta, száz és száz szülész munkája, ötlete, szelleme kavarg minden alkalommal a színpadon, ezért nem merevedik meg soha a Comédie Molière-stílusa, ezért van benne mindig friss élet és megható emlék. És ahogy örökéletű lesz a színpadon a kissé brutális mozdulat, amelyet Coquelin mester a Kényeskedők egy groteszk pillanatában azzal a testrészével művelt, amelyet franciául ki lehet mondani, de magyarul nem,—úgy van benne minden Théâtre Française-beli Molière-előadásban egy-egy nagy színésznek néhány örök gesztusa. Mint ahogy a Nemzeti Színház „Téli rege“ előadásában félévszázadon át élt a nagy Szigeti József híres rögtönzése, amelyet hiába keresne valaki az angol eredetiben vagy a magyar fordítások könyveiben — „Nem ember az, fiam — hanem úr!“ — mondja nálunk az öreg juhász. És ezen a pár szón keresztül időnként átszáll a Nemzeti Színház színpadán egy csodálatos mély emberi hang, mely a múltból

zeng át és Petőfi szavai szerint „elindul vele az idők hajója és menni fog egy örökléten át!”

Ez a színpadi játékban a hagyomány, a színházvezetésben pedig az az egység, amellyel a színház arany-időiben mindig ki tudta fejezni a magyar kultúra ezeréves nagy képletét, egyszerre lenni magyarnak és európainak, egyszerre lenni nemzetinek és emberinek, egyszerre lenni történelminek és haladónak, tehát egyszerre kell lenni a közönség szórakoztatójának és nevelőjének is. Hogy lehet ezt a szellemet a Nemzeti Színházban ma újjáfejleszteni? Ez elsősorban az együttes — a személyzet kérdése.

A NEMZETI SZÍNHÁZ SZEMÉLYZETE ma túlméretezett. De valljuk be, egy kissé az is volt mindig. A műsor sokfélesége, a klasszikusok előadásainak az a követelménye, hogy gyakran a legkisebb szerepek is jelentékeny egyéniséget kívánnak, a Nemzetiben kezdetől fogva nagyszámú személyzetet tett szükségessé, mint azokban a színházakban, ahol sorozatos előadásokban kerülnek színre a darabok, vagy ha műsort játszanak is, ez annyira egyöntetű, kicsi skálájú, hogy a színészek kisebb csoportjával is kényelmesen fenntartható.

A Nemzeti Színháznak azonban óriási regiszterrel kell dolgoznia. A népszínműtől Shakespeareig, Sophoklestől a mai drámáig, a magyar falu jellegzetes ízű színpadi képeitől Ibsen kódös szimbolizmusáig akkora területeket ölel fel a Nemzeti Színház igazi rendeltetéséhez méltó műsor, amilyent Európa egyetlen színháza sem játszik.

Van azonban a Nemzeti Színház személyi túlméretezettségének mesterséges, hogy úgy mondjam, beteges oka. A felső protekciók partot mosó lassú áradatának csöndes lerakódása. Többé-kevésbé minden miniszteri, államtitkári, ügyosztályi lehellet, — amely hol hideget, hol meleget fújt a Nemzeti Színház felé — otthagya a maga porszemét, akik azután protekciós tag képében a tehetségtelenség homoktorlaszába temetik egy-két évtized alatt a Nemzeti Színház gúláját. Ezt másképp, mint kemény, szinte irtalmatlan selejtezéssel kipusztítani nem lehet.

Ilyesfajta selejtezés már volt a Nemzeti Színházban 1910 táján, amikor a tagok igen nagy seregét küldték nyugdíjba azoknak felháborodott tiltakozása és a persze különben mindig felfrissítést követelő sajtó hangos lármája közben. Akkor hosszú időre meg is szabadult a Nemzeti Színház jókora anyagi és még nagyobb művészi teherrel. Sajnos azonban, azóta szépen felgyülemlett megint azoknak a száma is, akik nem a tehetségük jogán, hanem a magasabb támogatás erejénél fogva ülnek ott s mivel ott vannak, fájdalom, természetesen játszanak is.

Vannak persze igazgatói, vezetői félreismerések is. Paulay Ede azt mondta, hogy színészt a botjából is tud faragni. Később azonban túlsok olyan bot került a színházhoz, akikkel ez a művelet nem sikerült s lettek belőlük tagok, de színészek soha.

Kik a gyengék, az igazgatók vagy a felsőbbbségek? Melyik volt a hibás ebben, azt nem mindig könnyű eldönteni. Mindenesetre van

példa az ellenkezőre is. Még a békében történt, hogy édesapámat egy nap felhívatta a miniszter, a magyar arisztokrácia egyik legképzettebb és legfinomabb alakja — különben nagy elismerője, megbecsülője igazgatói munkájának — és arra kérte, hogy X. Y. művésznőt szerződtesse a Nemzeti Színházhoz.

— Ez lehetetlen, kegyelmes uram, — szólt a válasz — ez a hölgy teljesen tehetségtelen, nem is fiatal, hogy valamit várni lehetne még tőle. A színház költségvetése pedig nem bír el újabb megterhelést.

— Sajnálom, kedves igazgató úr — felelte a miniszter. — Én mindig méltányolok minden komoly szempontot, ezúttal azonban ragaszkodnom kell kívánságomhoz.

— Én is sajnálom, kegyelmes uram, de akkor rögtön fogadja el a lemondásomat, mert én hivatalbalépésemkor kikötöttem, hogy semmiféle felső protekció nem lesz.

— Tudom, tudom, kérem, hiszen arról szó sem lehet, hogy ön ebből kabinetkérdést csináljon. De végre is csak egyetlen tagról van szó.

— Én nemrégén tizenöt ilyen egyetlen tagot küldtem el, akik így kerültek ide, kegyelmes uram. Én nem hozhatok tehát most egy tizenhatodikat. Ismételten kérem, fogadja el a lemondásomat.

A miniszter a fejét rázta.

— Mindig hallottam, hogy ön nagyon kemény ember, de hát ez nagy baj, mert én ezt megígértem ennek és ennek a főhercegnek...

— Ebből csak az a tanulság, kegyelmes uram, hogy nem szabad könnyelmű ígéreteket tenni — mondta csöndesen az apám.

A miniszter ránézett, kicsit visszahőkölt a széken, ezután biccentett a fejével.

— Köszönöm. Majd gondolkozom róla.

Az audienciának vége volt s Tóth Imre azzal a biztos tudattal távozott a minisztériumból, hogy megbukott.

A miniszter pedig, amikor magára maradt, csöngetett és behoza-tott egy aktát, amelyik felett eddig nem akart döntené — és aláírta Tóth Imre szerződésének újabb ötéves meghosszabbítását.

Amikor apámat 1908-ban Apponyi Albert gróf kinevezte igazgatóvá, ezt mondta neki:

— Megbízom önt a Nemzeti Színház vezetésével és igazgatásával. (Ez a Nemzeti Színház alapszabályai szerint nemcsak az igazgatói, hanem az intendánsi jogkört is jelentette.) Mik a feltételei?

— Egy feltételem van, kegyelmes úr, hogy innen a minisztériumból soha semmibe bele ne avatkozzanak. Mert a minisztérium a színháznak felügyeleti, tehát ellenőrző, de nem irányító és nem intézkedő fennhatósága.

— Erről biztosítom.

Mindenesetre jó volna, ha minden új igazgató megbízólevelében ez a kettős megállapodás volna lerögzítve. Teljes felelősség és teljes hatáskör. Színházat nem lehet másképp vezetni.

A minisztérium hivatalainak ajtai elé ki kellene írni: állami színházi tagokat nem fogadunk. Amíg egy igazgató a helyén van, lehetlenség, hogy a háta mögött titkos ajtókon surranjanak be befolyások és panaszok.

A színház tagjainak egyrésze fölött elmúlt az idő. Lehet, hogy volt ezek között sok kitűnő, jobb sorsra érdemes, magasabbra hivatott is, akit egyik vagy másik irányítás félreismert, vagy nem foglalkoztatott eléggé. Ezeket ki lehet emelni. Egyeseket még és korukhoz való szerepben újra be lehet vetni a közönség érdeklődésébe, de a legnagyobb rész már inkább teherként a színház mérlegében, mint reménység.

Claretie-hez, a Comédie Française egykori nagytekintélyű igazgatójához egy nap sírva rohant fel egy színésznője, akitől elvették a híres naiva szerepet. „Huszonöt éve játszom — zokogta — ezt a kislányt és éppen most, a bemutató negyedszázados évfordulóján akarják elvenni? ...“ És mégis elvették, pedig a Comédie Françaiseban nemcsak az igazgatónak, hanem a pályatársaknak is beleszólásuk van a színházvezetésbe és a szereposztásba.

A Nemzeti Színház becsülje meg a színjátszás kimagasló élő értékeit és mindegyiknek a maga területén adja meg az érvényesülés lehetőségét, mert az igazi tehetségnek minden életkor meghozza a maga új megnyilatkozásait és felejthetetlen alkotásait. Vannak nagy színészek és nagy színésznők, akik hetven évesek lesznek, de mégsem lesznek öregek — addig a pillanatig, amíg nem akarnak maguk fiatal-ságot játszani. De Lear király éppúgy lehet ambíciója a színésznek, mint Romeo és Prielle Kornélia Reville hercegnőjéért, Blaháné Nagymamájáért éppúgy tódult a közönség a színházba, mint a fiatal Júliáéért. A színész esetleg nehezen látja be, hogy maga túl van egy korhatáron, arra való az igazgatóság, hogy ezt megértse vele s neki való új feladatok felfedezésével széppé tegye számára a szomorú tény, hogy más szerepkörön keresztül kell vonzania a közönséget, mint addig.

Akárhányszor épp ezen keresztül lesz a színész igazán népszerűvé s akit a közönség nem fogadott el naivának, ünnepli, mint kómikát. Végeredményben is a színész színpadon akar lenni és tapsot akar, sikert, a színházigazgatás dolga, hogy megtalálja az utat, amivel mindegyik tehetséget ehhez hozzájuttathatja.

A mai korban a fiatalság határai az életben kitolódtak ugyan, a színpadon azonban nem. A sport még ötven éves urakat daliásnak tarthat meg s kackiás nagymamák táncolják a bluest, de ezeket a hazugságokat nem bírja el a rivalda. Különösen nem azóta, amióta a mozi női szépségben s női fiatalságban évről-évre csodákat produkál s elkápráztatja, de el is kényezteti a vizuális érzékelést, ami nélkül nincs színpadi illúzió. És hiába hivatkoznak arra egyes magasabbrangú színművésznők, hogy annakidején Sarah Bernhardt 60 éves korában még a Sasfiókot játszotta s hogy Mistinguette-t még mindig ünnepli Párizs. A magyar közönség sohasem volt túlságosan kegyelmes ebben a kérdésben s alig tett kivételt egy-két színészszel.

A LEBONTÁS NEHÉZ DOLOG. Lehet kár, hogy nem valósult meg valamikor a terv, hogy a Nemzeti Színházat a francia állami színház módjára átszervezzék s a tagok önkormányzatával bizonyos ellenőrzést tegyenek az igazgatói önkény, vagy jobb esetben egyéni látás mellé,

tény azonban az, hogy ma a Nemzeti Színházon megfelelő személyzeti lebontás nélkül gyökeresen nem lehet segíteni. Ezt Voinovich Géza bizonyára igen jól tudja. Félő azonban, hogy bizonyos helyzetek és befolyások gátat fognak emelni eléje. Legalább is erre vall az a lista, amely a megkezdett lebontásról nyilvánosságra került s amely semmiestre sem az a leépítés, amelyet közönség és kritikus joggal vár a Nemzeti Színháznál. Az effajta személyzeti lefaragások a kérdés megoldásának mechanikus próbálkozásai az organikus és helyes megoldás helyett.

A Nemzeti Színház személyzetének lebontásánál általában egy téves szempont uralkodik. Mindig arról beszélnek, hogy el kell bocsátani egy csomó tagot, pedig az átszervezés szempontja nem az elbocsátás, hanem a megtartás megítélése lehet csak. Nem arról van szó, hogy kit lehet esetleg elküldeni, hanem arról, kit kell okvetlenül megtartani. Ha a költségvetésnek bizonyos kerete meg van adva, ez determinálja, hogy a színház a maga feladatköréből az adott viszonyok között mit vállalhat. Lehet, hogy egyik-másik feladatát egy időre szüneteltetni kell. (Például esetleg a színművet, vagy a nagyobb zenés darabok előadását.) De azt, amit a költségvetés a feladatköréből előír, azt el is kell végeznie. A költségvetésnél tehát nem lehet olyan szükkeblűnek lenni, hogy a színház esetleg amiatt ne felelhessen meg főrendeltetéseinek. Ha azonban ez a keret kész, akkor megállapítani a feladatköröket s azt, mekkora és milyen személyzet szükséges ezeknek ellátásához.

Ismétlem, vissza kell nyúlni egy régebbi intézkedésre, amely a már említett békebeli nagyarányú nyugdíjazásokkal volt kapcsolatban, amikor is az akkori kultuszminiszter a színház vezetőségének előterjesztésére megállapította a Nemzeti Színház státusát. Ez a státus egyrészt szabályozta a szerződöttagok számát, másrészt azoknak az illetményeit. Akkor a színház a legszélesebb működési rádiusszal dolgozott s így például népszínműveket, vagy zenés drámai előadásokat tartott. Az a keret tehát, amit akkor a legkitűnőbb színházi szakemberek megállapítottak, elég kell legyen most is. Ez az akta megvan a kultuszminisztériumban s egyik előző miniszter foglalkozott is már ezen az alapon a Nemzeti Színház kérdésének rendezésével. Lehetetlen dolog, hogy egyes szerepkörre vannak tízen is, de nincs naiva, nincs hősszerelmes például.

A fizetések ügye persze nem könnyű dolog. A békéhez hasonlítva megváltozott a közönség igénye a színészettel szemben, még jobban megváltoztak maguknak a művészeknek az igényei az alatt a rövid néhány konjunkturális év alatt, mely a régi ekhós szekér helyébe az autót állította a színházi kiskapuk elé. Kétségtelen azonban, hogy a színész-társadalom kezd éppúgy belenyugodni a szép idők tartós vagy örök elmúlásába, mint ahogy azt meg kellett szokniok más foglalkozási ágaknak s ha nem is lehet összehasonlítani a színészi teljesítményt és jövedelmet az államhivatalnokéval, azt a színésztől is el kell várni állami színháznál, hogy elviselje a jövedelemcsökkenésnek azt a mértékét, amelyet más pályákon túrni kell. És ez meg is történt.

Van azonban itt egy olyan kérdés, amely nélkül igen bajos hozzányúlni a fizetésrendezésekhez s ez az, hogy a múltban a Nemzeti Színház tagjainak hosszúlejáratú szerződésai voltak. A több évre szóló szerződések visszaállítása nagyon megkönnyítené a színházi vezetés dolgát anélkül, hogy különösebb rizikóval járna. Az egyéves szerződések bizonytalanságának helytelenségét különben a minisztérium is érezte, hiszen nyilván ebből a meggondolásból származott az a rendkívül nagy számú örökostag-termelés, amely a múlt jogszokásaival szemben már nemcsak a színház legjelentékenyebb kiválóságainak negyedszázados vagy hosszabb érdemét jutalmazza, hanem úgyszólván színházi obsit lett s szinte valami színházi életbiztosítás jellegével bír. Ez azonban egyrésztől devalválta ennek a címnek az értékét, másrésztől hosszú időre terhelte meg nagyobb tételekkel a színház költségvetését.

Így körülbelül megismétlődött az a tévedés, mint ami az úgynevezett állandó statisztériával történt. Megszüntették s ezzel a színház elvesztette egy fontos és életerős szervét, mert így ez az állandó segéd-személyzet-együttes szétesett, ugyanakkor azonban ezek a színészi rangra emelt egyének kis kivétellel nem tudtak megfelelni a magasabb feladatkörnek s lassan elkallódtak.

A sztárgázi is állandóan újra meg újra felmerülő kérdés. Ez sem új. Régi színészek leveleit olvasva, folyton az a panasz, hogy a nemzeti színjátszó társaságnál egyik vagy másik színművészről mennyivel többet keres, mint kollégái — a régi Nemzeti Színháznál 1885-ig ez a panasz főleg az énekesnők ellen irányult, de kijutott a panasz főleg Laborfalvi Rózának, Felekyné Munkácsy Flórának, Helvey Laurának, de talán legnagyobb mértékben Márkus Emiliának, ki már a régi békeidőben, sőt éppen akkor — igen szépen hangzó magas Összegeket keresett. A színházvezetésnek a legnagyobb elfogulatlanság mellett is magasra kellett értékelnit a vezető színészről munkáját, azaz azért, akiért a közönség elsősorban bejön a színházba. Ettől nem tágíthatott még akkor sem, amikor például olyan korszakalkotó színésznőegyéni-ség, mint Jászai Mari, ugyanazt a fizetést követelte magának, mint Márkus Emília. És nem kapta meg.

Klikkeket emleget a támadások és panaszok nagy része állandóan. Amióta a színház színház, mindig klikkeknek nevezték azokat, akik játszottak, azok, akik nem játszottak. Végre is minden igazgatóságnak és tanácsadónak megvan a maguk művészi véleménye, meggyőződése s az egyes színészekről vallott ítélete. Nem lehet kívánni, hogy ne e szerint, hanem az egyes színészek vagy színésznők ambíciói szerint osztogassák a szerepeket. Amikor Márkus Emília volt a Nemzeti Színház ünnepelt hősnője, akkor majdnem minden darabban ő játszott. Először azért, mert az igazgatók benne látták az alkalmas főszereplőt. Másodszor azért, mert az írók benne látták a siker zálogát és körömszakadtig ragaszkodtak hozzá. De harmadszor azért, mert a közönség Márkus Emiliát akarta látni és elsősorban Márkus Emiliáért jött be a színházba. Ennek a rendszernek akkor is megvolt és mindenkor megvan egy nagy előnye és megvan egy nagy hátránya. Az előnye, hogy hozzávetőlegesen lehet számolni a sikerrel; a hátránya, hogy túlfárasztja a művészt, túlságosan megszokottá teszi a közönség előtt. Bizonyos,

hogy ez a hiba az utóbbi években a Nemzeti Színháznál is megvolt. Túlságosan is egy színésznőre volt felépítve a műsor; de viszont tagadhatatlan, hogy Bajor Gizi a Nemzeti Színház mai együtteséből színésznői sokszerűségével, rendkívüli tehetségével messze kimagasodik, hogy ő nagy vonzóerő a színház számára. De a kérdésnek aligha lehet az a megoldása, hogy a Nemzeti Színház mai garnitúrájából kerítsenek neki ellenpontot a színházpolitika számára. A felfrissülés és megújulás nem jöhet máshonnan, mint a fiatalságból. Elképzelhetetlen, hogy amikor a magyar ifjúság minden pályán és minden hivatásban szinte önti a tehetségeket, az új erőket, a friss értékeket, éppen csak a színház volna az a kivételes terület, ahová ne jutna belőlük elegendő matéria ahhoz, hogy a hozzáértő szervezés, nevelő irányítás pár esztendő alatt megteremtesse azt az új együttest, amely átveheti az elődök munkáját, feladatát és hagyományait. Meddő lesz minden olyan kísérlet, amely a Nemzeti Színház sikeres színészeinek félretolásával az úgynevezett mellözöttek sorából akar egyszerre megint divát, vagy hőroszt teremteni. Paulay Ede a színiiskolából emelte ki Márkus Emiliát, Tóth Imre Bajor Gizit, így hozták Vízváryt a Háromcsőrű kacsza előadásából a régi nagy Nemzeti deszkáira és így került az operettből Rózsahegyi Kálmán Shakespeare színpadára Beöthy László szerencsés meglátásából. Ki tudja, hány Pethes Imre van ma is falusi korcsmák durván tákolt dobogóinak ripacsai között és hány drámai színésznő, mint ahogy a film áruházi kisasszonyok között találta meg Greta Garbóját.

De ahogy áll ez a színészekre, áll a drámaírókra is. És ahogy valamikor a kezdő Herczeg Ferenc Dolovai nábobja volt a Paulay-rezsim egyik utolsó nagy felvillanása, de a magyar társadalmi színmű újjászületése is, ahogy Beöthy László rávette a Bor megírására Gárdonyi Gézát és ahogy Tóth Imre elhívatta Móricz Zsigmondot a Hét krajcár novelláskötete után, hogy írjon darabot, ahogy Hevesi kihozta Zilahy Lajost, úgy kell körülnézni a mai új, friss írógárda tehetségesei között.

Nevelés, sőt bántó azonban, hogy egy olyan nagytekintélyű és múltú ember mellett, mint Voinovich Géza, aki bizonyára férfiként vállalja egyedül a felelősséget az igazgatásért, amelyet tényleg a maga feje szerint csinál, másokat tegyenek felelőssé. De különben is a humor területére tartozik, amikor a színház bírálói azt kifogásolják, hogy a főrendezőknak befolyásuk van a színházra! El sem lehet hinni egy Voinovich Gézáról, hogy klikkvezérséget, színházi mellékkormányt fog túrni maga mellett. A színház körüli élet eldurantott vaktöltése a klikkvezérség vádjá, amivel egyébként valamikor Szigeti Józsefeket, Felekyéket, később Vízváry Gyulákat, Náday Ferencet, Márkus Emmát, azután Somló Sándort, Várady Antalt, Ivánfy Jenőt, Pethes Imrét és ki tudná felsorolni, hány mindenkit vádoltak meg azok, akik akkor nem játszottak és azok, akik információikat ezektől szereztek.

A színházért az igazgató a felelős és mivel vállalja is a felelősséget, senki sem kereshet másban bűnbakot.

Az öreg Nemzeti kibírt már egynéhány vihart, ki fogja bírni ezt is. A sok szófiabeszéd, a sok lármás írás elhallgat előbb-utóbb, hogy átadja helyét komoly, megértő, de szigorú kritikának. Mert annak

lehetne dolga a Nemzeti Színház körül és egyedül annak lehet dolga. És annak is meg kell várnia azt az időt, amely alatt egy ilyen nagy átalakítást egyáltalán végre lehet hajtani és meg kell tartani azt a távlatot, amely felülről nézi és nem oldalról támadja a munkát és nem lenézi felülről, hanem azért beszél és azért bírál, hogy támogassa és segítse a megújulást. A színháznak, a színpadművészetnek feltétlenül szüksége van a maga magasabbrendű rendeltetésében való önbizalomra és hitre, s éppígy megfelelő szabadságra, függetlenségre minden külső és illetéktelen befolyással szemben, jöjjön az akár felülről, akár alulról.

De addig hagyják békében dolgozni.

Az öreg fát könnyű kivágni, de nehéz az újat fölnevelni. S amíg az új, felfrissült Nemzeti Színház sudara felnő és ki nem lombosodik, addig ne üssék fejszecsapásokkal az öreg Nemzeti Színház törzsét. Vagy ha már teszik, akkor ne mondják hozzá, hogy meg akarják menteni.

TÓTH LÁSZLÓ